

מסורת הש"ס

- א. מסכת דרך ארץ פ"ז.
- ב. (הביטוי) מגילה כ"א.
- ג. תענה ח"ב.
- ד. אבות דר' נתן פ"מ מס' דרך ארץ פ"ד.

גרסות

דהו רישא בכתבי: דמלך.

א"ש"ם

רב כהנא
היו חכמים אחדים שנקרא בשם זה. כגון מורב ברב כהנא שהיה תלמיד חבר רב כהנא זה היה יליד בבל בדור הראשונים לאמוראים. שם. כאשר באו רב לבבל היה רב כהנא בין תלמידיו. אולם על אף גילו הצעיר כבר היה גדול בתורה, שליטסתורתי של רב היה צריך, אך לא היה צריך לספרותו. בשל הגנה על כבוד רבו, רב, הסתבר רב כהנא עם השלטונות הפרסיים ונאץ לגלות לארץ ישראל, ובה שהה זמן מסוים ולמד תורה מפי חכמים. החכם הארץ ישראלי ר' שמעון בן קלש העריך אותו במילים "אורי עלה מבבל", ולתירצה זו הסכימו אחר כך גם שאר חכמי הדור. התלמוד הירושלמי מוזכר שמו לרוב בתור "כהנא" סתם רב כהנא חזר לבבל אך ריאה שבסוף ימיו חזר לארץ. גדולתו של רב כהנא הוכרה גם על ידי הדורות הבאים, שעבורם דבריו היום בעלי תוקף ומקשים מהם מבדלי המשנה. אף ר' יוחנן חשב את רב כהנא כחריף ממנו וכתבו, והיה מוכרז בכבוד את דברי התורה שקיבל ממנו.

א תניא [שנינו] בכרייתא במסכת דרך ארץ, אמר ר' עקיבא: פעם אחת נכנסתי אחר ר' יהושע, שהיה רבו, לבית הכסא, ולמדתי ממנו, מהתבוננות בהנהגתו שם, שלשה דברים: למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, ולמדתי שאין נפרעין מן המזרח כן מעומד אלא מיושב מתוך צניעות, ולמדתי שאין מקנחין ביד ימין אלא בשמאל. אמר ליה [ר] בן עזאי: ולמדו אני וצריך. וכעין זה תניא [שנינו] בעזת פניך ברבך להתבונן בו? אמר ליה [ר] תורה היא, וללמוד אני צריך. וכעין זה תניא [שנינו] בכרייתא, בן עזאי אומר: פעם אחת נכנסתי אחר ר' עקיבא לבית הכסא, ולמדתי ממנו שלשה דברים: למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב, ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל. אמר לו ר' יהודה: וכי עד כאן העזת פניך ברבך? אמר לו: תורה היא, וללמוד אני צריך. וכעין זה מסופר שרב כהנא על, גנא תותיה פורייא [נכנס, ושכב תחת מיתות] של רב. שמועיה [שמע אותם] את רב שהוא שח עם אשתו, ושחק עמה, ועשה צרכיו [שימש מיטתו]. אמר ליה [ר] רב כהנא לרב: דמי פומיה [דומה פיו] של אבא, רב, כמי שלא שריף תבשילא [אכל תבשיל]. שנראה שהוא מתנהג ברבענות. אמר ליה [ר]: כהנא, הכא את [כאן אתה]? פוק, דלאו ארעא [צא, שאין זה דרך ארץ]. אמר לו רב כהנא: תורה היא, וללמוד אני צריך.

ב ושואלים: מפני מה אין מקנחין ביד ימין אלא בשמאל? אמר רבא: מפני שהתורה ניתנה בימין, וכפי שנאמר: "מימינו אש דת למור" (דברים לג, ב). רבה בר בר חנה אמר: הוה טעם הוא מפני שהיא, יד ימין קרובה לפה, שהאדם רגיל להשתמש בה לאכילה. ור' שמעון בן לקיש אמר: מפני שקושר בה את התפילין על ידו השמאלית. ורב נחמן טעמי תורה, שבשעה שקורא בתורה הוא מחוזה בידו ומוליך אותה לפי טעם הנגינה. ומעידים כי דברים אלה הם כתנאי [במחלוקת תנאים]. ששנינו, ר' אליעזר אומר: הקינוח ביד ימין אסור מפני שאוכל בה. ר' יהושע אומר: מפני שכותב בה. ר' עקיבא אומר: מפני שמראה בה טעמי תורה. אמר ר' תנחום בר חנילאי: כל הצנוע בבית הכסא נצול משלשה דברים – מן הנחשים, ומן העקרבים, ומן המזיקין. ויש אומרים שאף חלומותיו מיושבים עליו. מספר: ההוא [אותו] בית הכסא דהוה [שהיה] בעיר טבריא, כי הוה עיילי ביה כי תרי [כאשר היו נכנסים בו שניים] אפילו ביממא מתזקי [ביום היו ניוזקים] על ידי השדים. ואילו ר' אמי ור' אסי הוה עיילי ביה חד וחד לחודיה [היו נכנסים בו כל אחד ואחד לבדו] ולא מתזקי [היו ניוזקים]. אמרי להו רבנן [אמרו להם חכמים]: וכי לא מסתפתו [אין אתם מפחדים]? אמרי להו [ואמרו להם]: ר' אמי ור' אסי: אנן קבלה למירינן [אנחנו, בקבלה למודים אנו], קבלה של בית הכסא – לנהוג שם בצניעותא ושתיקתא [בצניעות ואשתיקה]. קבלה דיסורי [של יסורים] – שתיקתא ומבעי רחמי [שתיקה ובקשת רחמים]. בענין החשש מן המזיקים בבית הכסא מסופר כי אביי מרביא ליה אמיה אמרא למיעל בהדיה [מגדלת היתה אומנתו טלה שייכנס עמו] לבית הכסא, כדי שלא יהיה שם לברו. ושואלים: ולרביא ליה גדיא [והשתגד לו גדי עיזים] ומשיבים: שיעיר בשעיר מיחלף [מתחלף]. מאחר שגם השד וגם הגדי נקראים "שעיר" חששו להכניס אותו במקום המזיקים. ואילו רבא, מקמי דהוה רישא [לפני שהיה ראש ישיבה]. מקרקשא ליה [היתה מקשקשת לו] בת רב חסדא, אשתו, אמגוזא בלקנא [אגוז בתוך פלך]. בתר [אחר] שמלך, נעשה ראש ישיבה, והיה צריך יותר שימור מפני חשיבותו, עבדא ליה כוונא, ומנחא ליה ידא ארישיה [עשתה לו חלון מכיית הכסא, והיתה מניחה יד על ראשו].

אחר רבי יהושע וכו' – וזיהוה הוה. עד כאן – כלומר: כל זה העומד פניך בפני רבך, שנסתכלת בכל אלו. דשח ושחך – עם אשתו, שיהיה נטלה של רצוה תשמע. ועשה צרכיו – וזימט מטמו. כדלא שריף תבשילא – כאלס רעב, כמו שלא שמת ממתן מעולם שחמה טוה קלות רשע זה למחוק. שריף = *הומ"ר גענו. שקרובה לפה – רגילין להוסיפה לפה. שקושר בה תפילין – מרוע שמלכו. טעמי תורה – נגיט טעמי מקרא של מורה נבאס וכמוסין, פין ניקוד שנספר פין בהגהת קול ובלגול נעימות הנגינה של פשטא ודגנא ושופר מהסך, מולין ידו לפי טעם הנגינה, לחיטי כנולאס הנאים מארץ ישראל. מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקין – דמתוך נגיטמו ממנה. נחמם ובשמיקה, ואין הנחשים מרגישים להם. להקנאות זו. ואף המזיקין חסין עליו. חלומותיו מיושבין עליו – שאין המזיקין מזהילין אותו. קבלה – מסורת מנהג שקבלנו מרבותינו צימם הכסא. קבלה דיסורי שתיקתא – שלא יעט ציפורין הנאים עליו. מרבייה ליה אימרא = מגדלת לו שה, ומלמדו שחולן עמו ממה. שיעיר – עד של צימ הכסא דומה לשעיר, ועליהם נאמר (ישעיהו יג) "ושעירים יקרו שם". אמגוזא בלקנא – ונמנת אגוז כספל של נחש ומקרקשת זו מצימ, והוא נפסה כנראה מנחון. בתר דמלך – ועשהה לרשע ישיבה לרין שימור טפי מפני המזיקים. שמתקנאס השדים תלמדי כממיו יותר משלר בני אדם. כוונא = חלון, כנגד מקום שהוא נפסה שם אלוהי הצימ.

תוספות

רבא מקמי דהוה רישא כי בתר דמלך עבדה ליה כוונא ומנחא ליה ידא – תימה: דעל כרחך לא מלך רבא עד אחר פטירתו של אביי, כדמשמע לעיל בעובדא דבר הדא, וכן בכתובות דקמא: חומה דבינתה דאביי אתיא לקמיה דרבא, בסוף פרק "אף על פי (סה"א), וזהו תימה, דלעיל (נ"א) משמע דרבה בחלום פטירתה קודם פטירתו דאביי! ויש לומר: מכל מקום לא נפטרה עד אחר אביי.

בית הכסא דהוה בטבריא, פי הוה עיילי ביה בי תרי אפילו ביממא מתזקי, רבי אמי ורבי אסי הוה עיילי ביה חד וחד לחודיה ולא מתזקי. אמרי להו רבנן: לא מסתפתו? אמרי להו: אנן קבלה גמירינן, קבלה דבית הכסא – צניעותא ושתיקתא, קבלה דיסורי – שתיקתא ומבעי רחמי. אפיי מרביא ליה אמיה אמרא למיעל בהדיה לבית הכסא. ולרביא ליה גדיא! – שיעיר בשעיר מיחלף. רבא, מקמי דהוה רישא – מקרקשא ליה בת רב חסדא אמגוזא בלקנא, בתר דמלך – עבדא ליה כוונא, ומנחא ליה ידא ארישיה.

נכנסים בו שניים] אפילו ביממא מתזקי [ביום היו ניוזקים] על ידי השדים. ואילו ר' אמי ור' אסי הוה עיילי ביה חד וחד לחודיה [היו נכנסים בו כל אחד ואחד לבדו] ולא מתזקי [היו ניוזקים]. אמרי להו רבנן [אמרו להם חכמים]: וכי לא מסתפתו [אין אתם מפחדים]? אמרי להו [ואמרו להם]: ר' אמי ור' אסי: אנן קבלה גמירינן [אנחנו, בקבלה למודים אנו], קבלה של בית הכסא – לנהוג שם בצניעותא ושתיקתא [בצניעות ואשתיקה]. קבלה דיסורי [של יסורים] – שתיקתא ומבעי רחמי [שתיקה ובקשת רחמים]. בענין החשש מן המזיקים בבית הכסא מסופר כי אביי מרביא ליה אמיה אמרא למיעל בהדיה [מגדלת היתה אומנתו טלה שייכנס עמו] לבית הכסא, כדי שלא יהיה שם לברו. ושואלים: ולרביא ליה גדיא [והשתגד לו גדי עיזים] ומשיבים: שיעיר בשעיר מיחלף [מתחלף]. מאחר שגם השד וגם הגדי נקראים "שעיר" חששו להכניס אותו במקום המזיקים. ואילו רבא, מקמי דהוה רישא [לפני שהיה ראש ישיבה]. מקרקשא ליה [היתה מקשקשת לו] בת רב חסדא, אשתו, אמגוזא בלקנא [אגוז בתוך פלך]. בתר [אחר] שמלך, נעשה ראש ישיבה, והיה צריך יותר שימור מפני חשיבותו, עבדא ליה כוונא, ומנחא ליה ידא ארישיה [עשתה לו חלון מכיית הכסא, והיתה מניחה יד על ראשו].

עיונים

תורה היא וללמוד אני צריך ואין לתמוה משום מה לא שאל את רבו כיצד נוהגים בענין זה, כי רצה לראות כיצד נוהגים ברוב הלכה למעשה, ובטוח היה שיראה כיצד רבו נוהג (מהרש"א). ולגוף הדבר, תורה כוללת כל דבר, ואף ענינים אלה שהם אישיים ופרטיים צריך אדם גדול לנהוג בהם בדרך התורה, שאפשר היא ללמוד ממנו.

ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל. הטעמים שניתנו לענין זה כולם שייכים בו, ואולם בכלל כבוד רב נחלק לצד ימין המובטא את צד הטוב, ומשתלמים שלא לעשות פעולות שיש בהן גנאי ביד זו (הבהרה).

אחורי הגדר נפנה מיד – ואין לרין להמקם כלום. ובבקעה – לרין להמקם כדי שלא ישמע חביו עושים של מטה. אבל אין לרין להמקם עד כדי שלא יראנו. רב אשי אמר וכו' – לא גרסין עד לקמן דמוקי ללאסי אלס הולוכו לפנות יולאס מפתח בית הבר – משמרי טהרות של שמן בית הכז, ונפנין לאחורי הגדר שלפני הפתח, ואין חוששין שחל בזהו קן יכנס עס הארץ, ויגע, אלמנא: נפנין לאחורי הגדר מיד. בטהרות הקלו – בשל שמירת טהרות הקלו ציית הכסא. כמה ירחיקו – שומרי טהרות. כדי שיהא רואהו – וכיון דלעני יכול להמקם יומר, על כדון אלס הולוכן לפנות – יפנה, מונבאל דלסיי דבני שלל יראנו. דאקילו בהו רבנן – בשל שמירתן הקלו ציית הכסא. אבל לדידיה חזי ליה – אלס הוא עלמנו אלס חביו יכול לללות, ולא ירחיקו. במקום שנפנה ביום – ממקום מני אלס גלילה כזיוס. ינהיג אדם עצמו – לפנות. שחרית – קודם זיוס וערבית – משמסה. כדי שלא יהא צריך להתרחק – אלמנא: אין ממקוקן גלילה. פנו לי דוכתא – מני אלס. כדרך שנפנה ביום – לענין פרוע טפס וטפסיס, כדלמרינן בפרכי קמלי (ג,ב), וינישו כדלמרינן לעיל. לקרן זוית – אלס יס קרן זוית סמוך לרין להמקם סס גלילה כזיוס, ולא יפנה בגלוי. ממשמש – גלור או נקסס לפתח נקסיס, כדלמרינן נמסמס שנת (ב,ב). לשון אחר: משמס המושג דלסן כן למען לי משוס כשפיס? מיוקן לי כיון שיס כבד מולולכסי בגלוי, ומע יועיל עשמוטו? לא לי לא לי – לא מכלו לי. לא תחיס ולא תחתים – אלס עשום הכשפיס העשויס על ידי תחמויות. לא הגי ולא מהני – לא כולן ולא מלמקן. לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא = ולא מכשפות מכשף זכר, ולא מכשפות מכשפה נקבה. לשון אחר: לא הני ולא מהני = לא ילל ולא יועיל עוד מכשפות.

ב בענין זה אמר עולא: אחורי הגדר – נפנה מיד, ובבקעה – כשדה פתוח, צריך להתרחק כל זמן (עד) שמתעטש משמיע קול הפתח ואין חברו שומע. איסי בר נתן מתני שומע, ובבקעה – כל זמן שאין חברו רואהו. מיתביי (מקשים) על כך מהמה ששנינו במשנה בטהרות: הפועלים שהם בדרך כלל עמי הארץ ואינם נוהרים כראוי בדיני טהרה, יוצאין מפתח בית הבר, ונפנין לאחורי הגדר, והן טהורין, ואין לחשוש שמא נטמאו ביתחיים. הרי שאין צורך להתרחק יותר! ומשיבים: בטהרות הקלו, כלומר, כדי לשמור את הטהרות הקלו הבלכות בית הכסא ולא הצרכו להתרחק, ועוד תא שמע ירחיקו הפועלים ויהיו הפירות והשמן טהורין – כדי שיהא רואהו, והרי זה בניגוד לזכרי איסי בר נתן המחייב להתרחק יותר משיעור ראייה! ומשיבים: שאני (שונים) הם אוכלי טהרות, דאקילו בהו רבנן (שהקלו בהם חכמים). רב אשי אמר: מאי (מה פירוש) "כל זמן שאין חברו רואהו" דקאמר (שאמר) איסי בר נתן – כל זמן שאין חברו רואהו את פרועו כלומר, את עירומו, אבל לדידיה חזי ליה (אוחז עצמו הוא רואהו). מסופר: ההוא ספדנא דנחית חשבו לפנין אחד שירד להספיד אדם חשבו נחמן, רב נחמן, ואמר על הנפטר: "האי (אדם זה) צנוע באורחותיו הוה (היה)". אמר ליה (לו) רב נחמן: וכי את עיילת כהדיה (אתה נכנסת אתך) לבית הכסא וידיעת אי (אם) צנוע הוא אי (אם) לא? דתניא (שכן שנינו בברייתא): אין קורין (קוראים) "צנוע" אלא למי שצנוע בבית הכסא, אף כשאין שם אדם אחר. ושואלים: ורב נחמן מאי נפקא ליה מיניה (מה יוצא לו מזה) שהעמיד את הדברים במקרה זה על דיוקם? ומשיבים: משום דתניא (ששנינו בברייתא): כשם שנפרעין מן המתים על עונות שעשו בחייהם – כך נפרעין מן הספדנין המייחסים למתים מעלות שלא היו בהם, וכן מן העונין אחריהן אחרי הספדנים, המסכימים לשמוע דברים אלה.

מסורת הש"ס
ה. טהרות פ"ו מ"ד.
ו. שם.
ז. ע"ז מ"ב.
ח. הרויות י"ב.

לשון

אספמיא
Laxaviv (אספמיא) הוא שמה של ארץ ספרד ביוונית. בשל ריחוקה של ארץ זו מארץ ישראל ובבל בתנאי הסעע של אז, משמשת אספמיא לכינוי למקום רחוק ביותר, "קצה העולם".

אמר עולא: אחורי הגדר – נפנה מיד, ובבקעה – כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע. איסי בר נתן מתני שומע, ובבקעה – כל זמן שאין חברו רואהו. מיתביי: "יוצאין מפתח בית הבר ונפנין לאחורי הגדר, והן טהורין!" – בטהרות הקלו. תא שמע: 'פמה ירחיקו ויהיו טהורין' – פדי שיהא רואהו! – שאני אוכלי טהרות, דאקילו בהו רבנן. רב אשי אמר: מאי "כל זמן שאין חברו רואהו" דקאמר איסי בר נתן – כל זמן שאין חברו רואהו את פרועו, אבל לדידיה חזי ליה. ההוא ספדנא דנחית קמיה דרב נחמן, אמר: האי צנוע באורחותיו הוה. אמר ליה רב נחמן: את עיילת בהדיה לבית הכסא, וידיעת אי צנוע אי לא? דתניא: אין קורין צנוע – אלא למי שצנוע בבית הכסא. ורב נחמן, מאי נפקא ליה מיניה? – משום דתניא: כשם שנפרעין מן המתים – כף נפרעין מן הספדנין ומן העונין אחריהן.

תנו רבנן: יאיהו צנוע – זה הנפנה בלילה במקום שנפנה ביום. איני? והאמר רב יהודה אמר רב: לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית וערבית, כדי שלא ירחיק להתרחק! ותו, רבא בימקא הנה אציל עד מיל, ובליליא אמר ליה לשמיעיה: פנו לי דוכתא ברחובא דמתא. וכן אמר ליה רבי זירא לשמיעיה: חזי מאן דאיכא אחורי בית חבריא, דבעינא למפגי! – לא תימא "במקום" אלא אימא "בדרך שנפנה ביום". רב אשי אמר: אפילו תימא "במקום" – לא נצרכה אלא לקרן זוית. גופא, אמר רב יהודה אמר רב: לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית וערבית, כדי שלא ירחיק להתרחק. תניא נמי הכי, בן עזאי אומר: השכם וצא, הערב וצא, כדי שלא ירחיק. משמש ושב, ואל תשב ותמשמש, שכל היושב וממשמש – אפילו עושין קשפים באספמיא, באין עליו. ואי אנשי ויתבי ואתר כף משמש, מאי תקנתיה? – כי קאי לימא הכי: "לא לי לא לי, לא תחיס ולא תחתים, לא הגי ולא מהני, לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא".

הוא? והאמר (והרי אמר) רב יהודה אמר רב: לעולם ינהיג אדם את עצמו להפנות שחרית וערבית בשעות החושך, כדי שלא יהא צריך להתרחק! ותו (ועוד). הרי ידוע שרבא בימקא הוה אזיל (ביום היה הולך) ומתרחק עד מיל מחוץ לעיר, ובליליא אמר ליה לשמיעיה (ובלילה היה אומר לשמיעין): פנו לי דוכתא ברחובא דמתא (מקום ברחוב העיר). וכן ידוע שאמר ליה (לו) ר' זירא לשמיעיה (לשמיעין): חזי מאן דאיכא (ראה מי נמצא) אחורי בית חבריא (בית החברים), בית המדרש, דבעינא למפגי (שרוצה אני להיפנות). הרי שאף חכמים אלה לא נפנו בלילה במקום שנפנו ביום! אלא אימא (אומר) וגורס כך: כדרך שנפנה ביום, כלומר, כדרך שנוהג הוא בפשיטת בגדו וכיוצא בזה בלילה באותה מדה צניעות שנוהג ביום. רב אשי אמר: אפילו תימא (אומר) שהגורסה נשארת כמות שהיא, לא נצרכה לומר דבר זה אלא למקרה שיש שם קרן זוית, שאם יש קרן זוית להסתר בה – צריך הוא ללכת לשם בלילה כמו ביום. גופא (ולגוף) הדברים שנינו שאמר רב יהודה אמר רב: לעולם ראו שינהיג אדם את עצמו להפנות שחרית, במקום בבוקר, וערבית, מאוחר בערב, כדי שלא יהא צריך להתרחק, מעירים: תניא נמי הכי (שנויה ברייתא גם כן כן), בן עזאי אומר: השכם בבוקר וצא להפנות, הערב וצא, כדי שלא תתרחק. ועוד אמר: משמש תחילה בפי הטבעת לסייע בפתחת הנקבים, ואחר כך שב. ואל תשב ותמשמש, שכל היושב וממשמש – אפילו עושין קשפים במקום רחוק כמו אספמיא, באין עליו הכשפים. ואומרים: ואי אנשי ויתבי (ואם שכח והתיישב) ואחר כך משמש, מאי תקנתיה (מה תקנתו)? כי קאי, לימא הכי (כאשר הוא עומד, יאמר כן). לחש זה: "לא לי לא לי לא תחיס ולא תחתים, לא הגי ולא מהני (לך) לא הני (הועיל) ולא מהני (יועיל). לא חרשי דחרשא (כשפי מכשף) ולא חרשי דחרשתא (כשפי מכשפת)".

עיונים

יוצאין מפתח בית הבר... כמה ירחיקו ויהיו טהורין בדרך כלל החוקק עמי הארץ באלו שאינם מקפידים בדיני טהרה, ובדרך כלל אינם טהורים (שכן מדברי תורה אין חובה על האדם להיות טהור אלא בשעת אכילת תרומה וקודש), ומשום כך, כאשר היו באים פועלים עמי הארץ לעבוד בבית הבר, כדי שיהא השמן טהור היו משגיחים שכל ייטאוו.

אורה ההלכה

היכן נפנים אחורי הגדר נפנה מיד כדברי עולא. ובשדה פתוח – כשאין חביו רואה את גלוי. כדבר רב אשי שהווא אחרון, ומפרשים שלא חלק על עולא אלא בפרט זה (ביי). (רמב"ם ספר מדע הלכות דעות פ"ה ה"ו. ש"ע א"ח ג, ב.)

שפיע

למד את עמי
www.hashefa.co.il

כל הזכויות שמורות. להסדרת אישור שימוש בתכנים נא לפנות לדוא"ל info@hashefa.com

